

2. Belinskiy V. G. – “Разделение поэзии на роды и виды” Belinskiy V. G. Собрание сочинений. – Москва, 1954. – Т. 3. [2;317–318].
3. Гегель. Эстетика. — Москва: Искусство, 1968. — Т. [4;573–575].
4. М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. — Москва: Искусство, 1979. [5;248-250].
5. S. H. Butcher — Aristotle’s Theory of Poetry and Fine Art (New York: Dover Publications, 1951). [6;130-131].

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARDA LEKSIKOGRAFIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH UCHUN MASHQLAR BILAN ISHLASH KO‘NIKMASINI HOSIL QILISH

Buvajonova Mohiraxon Usmonali qizi

*Farg‘ona davlat universiteti boshlang‘ich ta‘lim uslubiyoti kafedrası
o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu tezisdá boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida leksikografik kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishda mashqlar tizimining o‘rni ilmiy-metodik jihatdan yoritiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, boshlang‘ich ta‘limda so‘z va so‘z ma‘nolari, lug‘aviy tahlil, matnni anglash hamda so‘z boyligini faol qo‘llash ko‘nikmalari o‘zaro integratsiyada rivojlantirilishi zarur. Ishda leksikografik kompetentlik lug‘atdan kerakli birlikni topish, ma‘nolarni farqlash, kontekstga mos variantni tanlash, grammatik va uslubiy belgilardan foydalanish hamda topilgan ma‘lumotni nutqiy faoliyatga ko‘chira olish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Tadqiqot natijasida mashqlar bilan ishlash ko‘nikmasini hosil qilish uchun izchil, bosqichma-bosqich va amaliy yo‘naltirilgan didaktik model taklif etildi. Mazkur model o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, lug‘at bilan ishlash madaniyati, o‘qish savodxonligi va yozma nutq sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: leksikografik kompetentlik, boshlang‘ich ta‘lim, lug‘at bilan ishlash, mashq tizimi, so‘z ma‘nosi, kontekst, o‘qish savodxonligi, nutqiy faoliyat, mustaqil ta‘lim.

Boshlang‘ich ta‘limda ona tili o‘qitish bolaning maktabgacha davrda shakllangan nutqiy tajribasini yangi ta‘limiy bosqichga olib chiqadi. Shu bois bu jarayonda nafaqat o‘qish va yozish, balki so‘zning ma‘nosini anglash, lug‘aviy birliklarni farqlash, til vositalarini vaziyatga mos qo‘llash kabi ko‘nikmalarni barqaror shakllantirish muhimdir. Mavjud metodik manbalarda boshlang‘ich ta‘lim mazmunida so‘z va so‘z

ma’nolari, lug‘aviy tahlil, so‘z boyligini oshirish hamda kitob bilan ishlash ko‘nikmasi alohida ahamiyat kasb etishi ko‘rsatilgan. Demak, leksikografik kompetentlikni shakllantirish boshlang‘ich sinf o‘quvchisining umumiy nutqiy rivoji, mustaqil o‘qishi va ongli fikrlashi bilan bevosita bog‘liq metodik vazifadir.

Ushbu tezisning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida leksikografik kompetentlikni rivojlantirish uchun mashqlar bilan ishlash ko‘nikmasini hosil qilishning samarali yo‘llarini asoslashdan iborat. Tadqiqot obyekti boshlang‘ich ta‘lim jarayonidagi lug‘atga oid o‘quv faoliyati bo‘lsa, predmeti o‘quvchilarni mashqlar vositasida lug‘atdan ongli foydalanishga o‘rgatish mexanizmidir. Ishning ilmiy yangiligi leksikografik kompetentlikni alohida ko‘nikma emas, balki o‘qish, yozish, izlanish va tanlov faoliyatini birlashtiruvchi integrallashgan kompetensiya sifatida talqin etilishida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy, analitik-sintetik hamda metodik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Avvalo, leksikografik kompetentlikning tarkibiy qismlari ilmiy adabiyotlar asosida ajratildi; so‘ng ularning boshlang‘ich ta‘lim sharoitiga mos didaktik ko‘rinishlari belgilandi. Lug‘at bilan ishlash ko‘nikmalari til o‘rganishning bir qismi emas, balki umrbod davom etuvchi ma‘lumot izlash va ma‘noni aniqlashtirish malakasi sifatida qaralishi lozimligi ilmiy manbalarda alohida ta‘kidlanadi. Shu bois biz metodologik jihatdan lug‘atdan foydalanishni faqat yordamchi vosita sifatida emas, balki o‘quvchini mustaqil fikrlashga olib boruvchi kognitiv amaliyot sifatida talqin qildik.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lug‘atdan foydalanish ko‘pincha tabiiy ravishda shakllanadi, degan qarash metodik jihatdan yetarli emas. Aksincha, maxsus mashqlar bilan qo‘llab-quvvatlanmagan holatda o‘quvchi lug‘at tuzilishi, ma‘no tanlash, belgilardan foydalanish va kontekstga moslashtirishda qiyinchilikka duch keladi. Chet el tajribasida boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilar bilan o‘tkazilgan tajribalar lug‘atdan foydalanish bo‘yicha bevosita va tizimli o‘qitish nazorat guruhiga nisbatan sezilarli natija berishini ko‘rsatgan. Xususan, maxsus dastur asosida olib borilgan 12 mashg‘ulotdan keyin o‘quvchilarning lug‘atga murojaat qilish samaradorligi, kerakli ma‘noni topishi va ma‘lumotni to‘g‘ri talqin qilishi ancha yaxshilangani qayd etilgan. Bu natija boshlang‘ich ta‘limda leksikografik kompetentlikni tasodifiy emas, rejalashtirilgan mashqlar orqali rivojlantirish zarurligini isbotlaydi.

Bizning talqinimizda mashqlar bilan ishlash ko‘nikmasi uch bosqichli didaktik asosda shakllanadi. Birinchi bosqich orientatsion bosqich bo‘lib, unda o‘quvchi lug‘atning tashqi va ichki tuzilishini anglaydi: alifbo tartibi, sarlavha so‘z, izoh, belgi, qisqartma va misolning vazifasi o‘rgatiladi. Ikkinchi bosqich operatsion bosqich bo‘lib, bunda

o‘quvchi berilgan topshiriq asosida kerakli birlikni topadi, ko‘p ma’noli so‘zlarning farqini ajratadi, sinonimik yoki qarama-qarshi ma’no munosabatlarini belgilaydi hamda matn ichida mos ma’noni tanlaydi. Uchinchi bosqich esa transfer bosqichi bo‘lib, topilgan lug‘aviy ma’lumot og‘zaki va yozma nutqda qo‘llanadi: o‘quvchi gap tuzadi, kichik matn yaratadi, kontekstni qayta quradi yoki so‘zning uslubiy imkoniyatini sinab ko‘radi. Bunday izchillik mashqni faqat tekshiruv vositasidan rivojlantiruvchi mexanizmga aylantiradi. Bu yondashuv lug‘atning ta’limiy resurs sifatidagi rolini kuchaytiradi va o‘quvchida mustaqil ishlash odatini shakllantiradi.

Leksikografik kompetentlikni rivojlantirishda ayniqsa kontekstual mashqlar muhim o‘rin tutadi. So‘nggi tadqiqotlarda ko‘p ma’nolilik va so‘z turkumi almashinuvi kabi hodisalarni maxsus mashqlar yordamida o‘rgatish o‘quvchilarning ma’noni topish aniqligini oshirishi ko‘rsatilgan. Bundan kelib chiqib, boshlang‘ich sinflarda ham bir so‘zning turli matnlardagi ma’nosini solishtirish, noto‘g‘ri tanlangan izohni rad etish, mos misolni topish va o‘z gapida qo‘llashga yo‘naltirilgan topshiriqlar samarali hisoblanadi. Bunday mashqlar o‘quvchini tayyor javobni eslab qolishga emas, balki til faktini kuzatish va qaror qabul qilishga o‘rgatadi. Natijada lug‘at bilan ishlash jarayoni mexanik emas, tafakkuriy faoliyatga aylanadi.

Taklif etilayotgan mashq tizimida o‘qituvchining roli ham o‘zgaradi. U ma’lumotni tayyor beruvchi subyekt emas, balki yo‘naltiruvchi va refleksiyaning tashkil etuvchi shaxsga aylanadi. O‘quvchi esa so‘zni topish, belgilash, tekshirish va qo‘llash zanjiri orqali harakat qiladi. Bu yerda baholash jarayoni faqat to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri javob bilan cheklanmasligi lozim; o‘quvchining qaysi yo‘l bilan kerakli ma’noga yetgani, qanday belgidan foydalangani, lug‘at ma’lumotini nutqda qay darajada qo‘llay olgani ham inobatga olinishi kerak. Lug‘at ko‘nikmalarini o‘qitish va baholashni tizimli integratsiya qilish haqidagi ilmiy qarashlar aynan shu fikrni tasdiqlaydi. Shunday ekan, leksikografik kompetentlikni shakllantirish ona tili darsining chekka elementi emas, balki uning ichki mantiqiy komponenti sifatida qaralishi kerak.

Boshlang‘ich sinf sharoitida mazkur tizimning samarasi bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Avvalo, o‘quvchining so‘z ustida ishlash madaniyati shakllanadi; u so‘zning faqat bitta emas, vaziyatga ko‘ra bir necha ma’noga ega bo‘lishini anglaydi. Keyinroq bu ko‘nikma matnni chuqurroq tushunish, yozma nutqda aniqlikni ta’minlash va o‘qish savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Eng muhimi, lug‘at bilan ishlash o‘quvchini mustaqil ta’limga tayyorlaydi, chunki u noma’lum birlikni o‘qituvchi yordamisiz izohlashga odatlanadi. Demak, leksikografik

kompetentlikni rivojlantirish uchun mashqlar bilan ishlash ko‘nikmasini hosil qilish zamonaviy boshlang‘ich ta‘limning zarur metodik shartidir.

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida leksikografik kompetentlikni rivojlantirish tasodifiy emas, balki maxsus tashkil etilgan mashqlar tizimi asosida amalga oshirilgandagina barqaror samara berishini ko‘rsatdi. Lug‘at bilan ishlash ko‘nikmasi alifbo va izohni bilish bilangina cheklanmay, ma‘noni tanlash, kontekstni tahlil qilish, grammatik va uslubiy ko‘rsatkichlarni anglash hamda topilgan ma‘lumotni nutqda qo‘llashni qamrab oladi. Shu sababli boshlang‘ich ta‘limda leksikografik kompetentlikni rivojlantirish ona tili darslarining mazmuniy markazlaridan biri sifatida tashkil etilishi lozim. Bu yondashuv o‘quvchining o‘qish savodxonligi, yozma nutqi va mustaqil fikrlashini bir vaqtda rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ergashev N., Rahmatullayeva Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi: ma‘ruzalar matni. II qism. – Qarshi: Qarshi davlat universiteti, 2009. – 30 b.
2. Campoy-Cubillo M. Assessing dictionary skills // *Lexicography*. – 2015. – Vol. 2, № 1. – P. 119–141. – DOI: 10.1007/s40607-015-0019-2.
3. Lew R., Galas K. Can Dictionary Skills Be Taught? The Effectiveness of Lexicographic Training for Primary-School-Level Polish Learners of English // *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*. – Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2008. – P. 1273–1285.
4. Khuskivadze E. Developing Dictionary Skills in English Language Learners (Polysemy, Conversion) // *International Journal of Multilingual Education*. – 2024. – № 26. – P. 62–73.
5. Ezech N.G., Anyanwu E.C., Onunkwo C.M. Dictionary as an Effective Resource in Teaching and Learning of English as a Second Language: Complementing Instructions // *English Language Teaching*. – 2022. – Vol. 15, № 4. – P. 108–116.

ARABIZMLARNING INGLIZ TILIDA SO‘Z YASALISH VA KONVERSIYA JARAYONIDAGI O‘RNI

Uzoqboyeva Ra‘no Anvarjon qizi

ranoanvarovna98@gmail.com

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilidagi arabiy o‘zlashmalarning so‘z yasash tizimidagi o‘rni, xususan qo‘shma so‘zlar hosil qilish va konversiya jarayonidagi faolligi tahlil qilinadi.